

NŪK—HVAD DER I VORE DAGE HUSKES FRA GODTHÅBS FORTID. VI

Tekst og tegninger af forfatteren *Hans Lynge*

Navnet *Ūmánaκ* har altid haft en klang af æventyr for mig, for her har jeg ca. 10 år gammel stået ansigt til ansigt med vores fortid, et stykke levende stenalderhistorie. Her dybt inde i fjorden levede endnu dengang primitive mennesker, som var klædt i skind, med få og beskedne fornødenheder, og var tilfredse, venlige og gæstfri. Det var nogle fattige mennesker, hvis hele rigdom var den overdådigt skønne natur, som omgav dem.

De levede isoleret i deres egen verden og havde så mange ejendommeligheder, at de kunne sammenlignes med de mennesker forskere rejste på langfart for at studere. Os bragte en enkelt dags rotur fra Godthåb til dem. Min far besøgte dem to gange om året for at holde gudstjeneste for dem og gå på skoletilsyn.

Forårsbesøgene fandt sted på en tid, hvor der endnu kunne være meget koldt, så ingen børn fik lov til at komme med, men ved sommerens slut fik jeg lov til at være med. Jeg havde da allerede fået blod på tanden, idet jeg havde været i *K'ôrnok*, og overhørte ligegyldigt mine søskendes drillerier, at så fik jeg ingen fødselsdagsfest eller gaver og jeg manglede ord for at forklare dem, at derinde midt mellem høje fjelde og i fremmede omgivelser kunne jeg få en gave, som de alle ville misunde mig og som ville vare hele livet.

Jeg havde vel hørt om den strenge vinter derinde, at de var meget fattige og ofte led nød, for jeg var for lille til at forstå, at det var en uddøende flok, for hjemstavnsbundne til at forstå deres skæbnes alvor og for meget naturfolk til at bekymre sig for fremtiden.

Den herrnhutiske mission, der havde haft missionsstation derinde, var rejst bort seks år før jeg blev født. Man fortæller, at den havde bestået af udmærkede mennesker, der havde været som fædre for disse mennesker. Nu levede de kun i befolkningens erindring. Nogle af dem ligger begravet på kirkegården, medens andre for at holde deres løfte ved afrejsen: at virke for eskimoerne, var rejst over til Canada.

Det var iøjnefaldende hvor mange gamle der var i forhold til befolkningens lille antal. De gamle var indstillet på at leve og dø derinde, for de kunne ikke øjne nogle udveje. Det lå dem fjernt at søge ind til Godthåb eller andre beboede steder. En ejendommelig fattet ro karakteriserede disse mennesker. At deres lærere rejste fra dem kunne de have opfattet som deres egen dødsdom, en tanke som de efterhånden vænnede sig til. Hvem ved. Nu er undergangen en kendsgerning, og jeg synes, at jeg nu kan forstå dem bedre.

Jeg frøs og krøb ind i fars rensdyrpels-sovepose og lå og kiggede op til den mørkende himmel, hvor stjernerne hist og her tændtes som af usynlige tjenere, og jeg så hvordan utallige stjerner strålede og blinkede, medens uendelige rum, der havde været mørke, oplystes, så man fornam rummets uendelige storhed og dybde, efterhånden som mørket indhyllede jorden og alle os, så vi ikke kunne se hinandens ansigter. Åregafernes rytmiske metallyd og vandets milde dryp fra årerne, når de løftedes, og de ryk, det gav i båden, når roerskerne trak til, gjorde mig søvrig og jeg følte mig båret gennem uanede verdener, ensom, men ledsaget af bedøvende rytmiske lyde.

Så, nu er vi der, vækkede far mig. Jeg kunne høre, at båden stødte mod rullestensstranden, og i det øjeblik jeg var vågen sprang nogle i mørket svagtlysende skikkelser ombord – mennesker i bløde ruskindspelse og bukser – og begyndte at losse vores bagage. Selv blev jeg løftet op og overgivet til kvindernes omsorg. Den store båd ligefrem blev løftet og båret op til strandkanten med det høje marehalm. Mændene i Umának tillod ikke i deres gæstfrihed de ankommende at lave noget selv.

Kvinderne stimlede sammen om mig, kvidrende som fugle, og granskede mig så godt det lod sig gøre i mørket. Det var hans næstældste, hans store svaghed, den genkomne, sagde nogen, refererende til en broder, der var død. Han foretrækker fjorden for Godthåb og kommer for at holde fødselsdag hos os o. s. v.

Der blev redt en soveplads for os på gulvet i et loftsværelse i den gamle kirke, et gæsteværelse møbleret i plys og klunker og manglede en seng. Noget irriterende var fluerne i det ubenyttede rum, hvor de store sorte fluer lå i bunker ved vindueskarmen og nu var ved at live op, fordi der blev fyret i kakkelovnen. Far tog det imidlertid roligt og sagde, at det var meget værre i forårstid. Engang havde der været så mange af dem, at det var umuligt at gå op ad trappen, og han havde da lånt en skovl og ryddet dem af vejen som man gør det med sne.

Grønlandske kirker og sorte fluer kunne ikke skilles ad. Det morede mig at iagttage, hvordan de langsomt krøb op ad vinduerne, når der var ro under gudstjenesten, og fløj op, når far tordnede fra prædikestolen eller når salmesangen begyndte.

Der var frodigt inde i fjorden. Marehalmen ved stranden stod betydeligt højere end jeg havde set før, og den skaffede beboerne baggrunden for den smukke hjemme-

industri med kurvefletning, som de havde lært hos tyskerne. Markerne og sletterne omkring missionsstationen var ryddet for sten ligesom i Ny Herrnhut, så der var grønt alle vegne, og duftede af nyslået hø. Store flokke af spurve var ligefrem en plage, idet de var så tamme, at man kunne træde på dem. De var nemlig totalt fredede, medens de i Godthåb endnu på den tid blev jaget nådeløst af drengene, som ifølge gammel skik øvede sig til fangere på dem.

Sorte bær og blåbær vrimlede over alt. Alene på kirkegården kunne man spise sig mæt, for de groede tæt på selve gravene. På sletterne lidt længere oppe var der rødt af tyttebær. Kolonien måtte ikke betrædes, først når kateketen erklærede dem for modne, gik hele bopladsens befolkning ud og plukkede dem i fællesskab. Når de blev solgt til danske i Godthåb, blev fortjenesten ligeligt fordelt mellem husene.

Befolkningen, som var fåtallig, havde endnu dengang nogle få dygtige og driftige fangere. Jeg kan huske Pústûse, som pralede af, at han kunne løbe omkap med ræve, som han fangede ved at sparke dem, og over, at han kunne indhente en ganske let såret flygtende renko. De levede også tilsyneladende i overflod, de havde jo lige tilbragt en sommer i oplandet på rensjagt. Kateketens plejesøn Iliarssuk (den forældreløse) var måske den dygtigste, selv om han var ganske ung. Af andre kan jeg huske Éniligge, den enøjede, som lægen i Godthåb tilbød at skaffe et glasøje, som han vragede og forlangte et andet, som han kunne se med. Nâtat var af mørk indianer-type. Jîta havde den ejendommelighed, at han brugte ja, jo og nej på dansk, det eneste han kunne. Han var også meget mørk med markerede træk og rynket, solbrændt hud, som gav ham udseende som en araber. Lorens var meget mere eskimoisk af udseende og måske af væsen. Han var lykkeligst, når han fik lov til at hjælpe til hos os. I årene der fulgte kom jeg ofte til at spekulere på ham. Ligesom så mange andre fra distriktet kom han til os, når han ankom til Godthåb. Da sad han gerne dagen lang uden for vores hytte med tørvemurene foran stakkene af store stammer flydetræ, som far havde samlet ude i skærgården, og uopfordret huggede optændingsbrænde. Måske drømte han om at knytte sit liv til os sådan som han klæbede uden at genere nogen eller vente nogen belønning. Men i Úmának havde han kone og børn, som han lod til at glemme. Jeg kunne stå ved siden af ham og beundre hans færdighed, medens han splintrede træet ved at hugge mellem fingrene med vores gammeldags tværbladede økse. Jeg fik instinktivt fornemmelse af, at manden var ulykkelig på en eller anden måde.

Gamle Josva havde været storfanger før han fik kajaksvimmelhed. Han og hans kone var meget gamle og meget fattige. I Kangek hvor de havde gamle æresbegreber i tilknytning til deres kajakerhverv kunne han ikke nedlade sig til at fiske fra kajak. Derfor havde myndighederne hjulpet dem til at flytte ind til Úmának. Her var det ingen skam at fiske, og hele formiddagen lå han i sin kajak lige uden for stranden og fiskede fjordtorsk. Hans kone Benigne gik langsomt til fjelds for at plukke bær og kom hjem med en skindsæk fuld af dem. De kunne have det pragtfuldt om sommeren, men om vinteren led de nød, og konen tiggede hos de bådes besætninger, som anløb stedet. Så blev der snakket bag hendes ryg, for var der ingen erhvervsstolthed her, så var fjordboerne stolte og så ned på dem der tiggede.

Den høje hvidhårede Lûtivik var bopladsens kateket og høvding. Den stærke grå hårvækst var på eskimovis klippet lige over øjnene og i en ring uden at gøre den tyndere, så den virkede som en hue. Det var en meget smuk gammel mand med et fladt træansigt, en høj rank skikkelse, så man dårligt kunne forestille sig en flottere mandsskikkelse omkring 1875, da Lûtivik var storfanger, som harpunerede hvaler fra kajak og var 26 år gammel. Nu lignede han i mine øjne en fortidslevning, fordi

han levede midt imellem alle de andre som en eremit, en hindu filosof, som dyrkede yoga. Allerede for mange år siden havde han aflagt den last at le og havde ikke så meget som smilet i flere år. Han beherskede den meditationens og den fysiske afslappelses kunst til fuldkommenhed. Når han sad på briksen åbnede han kun øjnene, når han blev tiltalt. Medens han sådan sad og udslettede sig selv lignede Lûtivik en mumie.

Hans kone Bîba sad altid tæt op til ham som for at spare ham anstrengelsen for at tale højt, og han talte så sagte, at det syntes at være nødvendigt. Når Bîba sad med benene strakt på briksen og kildede sig selv i næsen med et græsstrå for at komme til at nyse – de gamle brugte det, fordi de troede det befriede dem for eventuelle sygdomme – så listede jeg mig hen til dem for at lytte til deres samtale.

Bîba holdt meget af at fortælle om Lûtiviks bedrifter som storfanger, men når hun gjorde det, sad Lûtivik og gryntede misbilligende, og når hun gik så vidt som til at

fortælle om de digte, han havde skrevet, åbnede han øjnene for at sige mig: Tro endelig ikke på hende.

En dag tog jeg mod til mig for at spørge Bîba, hvorfor Lûtivik aldrig lo eller smilede, når han var så venlig. Og hendes fortælling åbnede mine øjne for de dramatiske begivenheder i Lûtiviks lange liv, som for mig syntes at forklare hans ejendommelighed. Jeg er Lûtiviks kone nr. 3, begyndte Bîba, og allerede da jeg blev gift med ham, var han en sorgens mand. Han har ikke smilet i den tid, vi har været gift. Hans første kone hed Árnasêraq. De fik en søn, som kom til at hedde Mala (kias). De levede lykkeligt og fik flere børn, og det var Lûtiviks agt at opdrage Mala til at blive en storfanger ligesom han. Da de ventede drengens 12 års fødselsdag, havde Lûtivik bygget ham en pragtkajak, der blev betrukket med hvidt skind, og den lå der færdig, smurt over det hele med fedt, men lige før fødselsdagen begyndte Mala at beklage sig over hovedpine og blev meget syg. Der kom blod og vand ud af det stærkt ophovnede ansigt, og tilsidst sprængte betændelsen hans kranium, som åbnede sig mellem hans øjne. Da han døde blev Lûtivik så opfyldt af sorg, at han flåede skindet af kajakken og begravede drengen med den ene halvdel som underlag og resten som dække ovenpå, i stedet for at lade hans yngre broder få den. Han fik fem børn med den kone, og selv Mala kom igen, men så døde hans kone.

Han giftede sig igen med Sûsâjaraq. Deres første barn døde som lille, og dernæst fik de datteren Antûnta. (Hun lever og bor i Godthåb og er den eneste overlevende af Úmánaks gamle befolkning). Nogle få år derefter forsvandt hans søn Bînte på vejen hjem fra K'órnek i en kajak. Han var taget derover for at afsætte et ræveskind, og havde købt så meget ind, at han ikke havde kunnet rette sin kajak op, da den var ved at prelle af på grund af tyndis. Kun kajakken blev fundet, og meddelelsen kom, medens Lûtivik holdt gudstjeneste. Da brød han sammen. En kort tid derefter døde hans kone.

Lûtivik var ikke uden lune. Når han fortalte historier om visse bopladsfæller, der var grovædere, kunne man høre, at han nød det. Disse mennesker, som led nød om vinteren, havde for vane at spise sådan, som om de ville erstatte den mad, som de var gået glip af. Palítít kunne både sulte og spise. Når han var på rævejagt bærende sin kajak over land, havde han aldrig proviant med. I den koldeste vinter kunne han blive væk i tre døgn og sov i sin kajak på landjorden. Fangede han ingenting, fastede han i al den tid, men var han så heldig at fange en sæl, spiste han et stort stykke af dens spæk, og han plejede at prale af, at han kunne spise sig mæt på det alene uden at føle lede ved det. Når angmagssætterne gydede, så var det slut med vinterens nød. Engang der blev kogt en storgryde med angmagssætter, fik Lûtivik lyst til at iagttage ham. Ifølge hans beretning spiste Palítít ved den lejlighed 276 angmagssætter, foruden et par hele stenbidere.

Min far var engang derinde sammen med den gamle Schultz-Lorentzen, og ved stranden havde de fundet forskellige former for stearinlys. Da havde nogle mænd været på rensdyrjagt i deres kajaker og havde fældet mange rener, men da det var meget begrænset, hvad de kunne transportere i deres spinkle fartøjer, havde de nøjedes med at tage talget, og af denne havde så bopladsens befolkning levet i nogen tid. Hvoraf de hvide ekskrementer.

Lûtivik fortalte videre, at gamle Josva havde en ekstra mavesæk, en qâriaq. At han spiste sådan, at han ikke kunne røre sig. En dag blev vi inviteret op til det gamle ægtepars faldefærdige rønne. Menuen lød på sorte bær æltet i stegt torskelever. Det forbavsede mig, da vi kom ind, at finde Josva i sengen, og lige så snart vi kom ud, spurgte jeg far: Hvorfor inviterede han, når han ligger syg? Han fejler ingenting, sagde min far. Ser du, Josva er nemlig en storæder. Det er blevet sagt, at han går i seng, når der er udsigt til et godt måltid, for så slipper han for den pine det er at klæde sig af, når han er mæt.

K'ivítóq-historier vrinlede det med overalt i Grønland, men antagelig mest i Úmának, hvor samfundet var så fåtalligt og isolationen så stor. Desuden lå befolkningens hedenske fortid ikke længere tilbage end at trommestrid endnu dyrkedes, da Lûtivik blev født. Da kom man gående over fjeldene fra mange sommerpladser og søgte over til Niaqornâ for underholdning. Ja, endnu i vores århundrede var det skik og brug ved Angmagssivît at ofre ved et stenalter, Âlúngê, som de troede derefter gav hundredfold i anmagssætter, ræve og rener.

Men qivítut behøvede ikke at være lutter fantasifoster. Gamle Ane-Benignes søn var gået tilfjelds, Jâkorssuaq havde løbet på ham året efter han forsvandt i kajak. Han hed Barssalât. Og så var der en pige ved navn Ane-Sofie, som boede i Kukik lige over for Úmának. Hun havde fået et barn med en mand, som hed Samuel. Denne omkom i kajak, inden de kunne gifte sig. I fortvivelse over det var Ane-Sofie gået hjemmefra. Datidens fantasifulde fortællere ville vide, at hun ved at vandre over indlandsisen var nået til Frederikshåbs distrikt. Hun havde ladet sig fortælle, at der på toppen af Igaussa-q-fjeldet levede mange qivítut, og eftersom hun var bortgået af kærestesorger, opsøgte hun dem, hvor hun var heldig at få børn med nogle af dem. De havde levende grise, som de stjal fra Kobberminens danske befolkning.

Jâkorssuaq, som var død fornylig, da jeg kom der første gang, havde den onde skæbne, at han skulle møde qivítut, og i drømme var der nogen der sagde til ham, at såfremt han mødte en qivítóq for tredje gang, ville han dø af det. En dag kom han hjem fra fangsten og fortalte, at han havde mødt en til, og han var da allerede så syg, at han måtte støttes hjem. Kort tid derefter døde han.

Den gæstfrihed, vi altid nød godt af inde i fjorden, blev engang gengældt hos os ganske eftertrykkeligt. Det husker jeg som konfirmationens forbandelse. Arrange-

mentet var gennem mange år sådant, at børnene fik undervisning i Godthåb og boede fordelt hos forskellige familier. Og når konfirmationsdagen nærmede sig rejste familierne ind til Godthåb, hvor de kunne fordrive en måneds tid i årets bedste arbejdstid og bo i deres telte i al slags vejr. Husene i Godthåb var dengang så små, at det var umuligt at have liggende gæster. Præsternes ugidelighed var så stor, at de til enhver tid to præster i fire måneder skiftedes til at holde formiddagsgudstjeneste og lavede ellers ikke noget særligt. Det var under første verdenskrig. Godthåbs lille befolkning var næsten fordoblet, da mange var kommet til for at deltage i festlighederne. Islandsdalen var en hel indianerlejr med mange telte og meget røg, da alle tilberedte maden over bål, som de tændte mellem teltene.

Da brød spanskesygen løs. En overgang lå hele Godthåb i sengen. Den lignede en forladt by. En dag, da min broder og jeg var nede ved elven for at hente vand, så vi overhovedet ikke et menneske. Byen lå badet i strålende solskin med et underligt rødligt skær selv ved middagstid. De gamle sagde, at sådan havde det altid været, når det var meningen, at mange mennesker skulle dø, hvad de også gjorde.

Konfirmationsfesterne stod netop på, da epidemien tog fat, og allerede mange var så syge, at det var umuligt for gæsterne at ro hjem. Så pludselig mørknedes det og himlens sluser åbnede sig som sydveststormen brød løs. I løbet af et par dage var oversvømmelsen en kendsgerning. Det var forbundet med stor fare at gå i byen på grund af de brusende vandmasser. Det var en situation der kaldte til hjælp. Alle mand måtte nu stå op, glemme feberen og være med til at bjerge de alvorligt syge i teltene, som nu ligefrem stod i vand.

Så begyndte drivvåde, hostende mennesker at indfinde sig i vores hus, som var nybygget og rummeligt. Min far havde ligefrem beordret dem allesammen op til os. Der lå en hel familie på gulvet i vores soveværelse, hvis briks var optaget af vores egen syge familie. Dagligstuegulvet var stuvende fuldt af meget syge voksne mennesker, og resten lå på vores bare loft. Huset lignede et lazaret. Endelig en situation, som min far kunne ønske sig, en situation, som lignede den, Hans Egedes havde haft under koppeepidemien, og som han beundrede dem for, men desværre var både han og min mor ikke til nogen som helst hjælp, så syge de selv var.

Alle patienterne var meget afkræftede af sygdom og sult, fordi det havde stået på i flere dage, uden at vi vidste hvor galt det var, fordi vi selv var syge allesammen. Sygdommen havde taget lettere på os børn, så det blev os der måtte tage sig af gæsterne. Mor gav ordrer fra sengen. For at gå frem og tilbage måtte vi skræve over patienterne. Vi hentede store flade stykker tørv, vi havde liggende til brændsel og lagde et foran hver patient. I løbet af kort tid var de fulde af spyt, så min broder og jeg måtte bringe nye og bære de brugte ud.

For at gøre ondt værre fik Ulúsít, vores tidligere pige, som var gift med den gamle

Lûtiviks søn Mala, i soveværelsets gulv, veer og fødte i løbet af den frygtelig uhyggelige nat, hvor spektaklet på grund af stormen brødes af hoste og smertenshyl. Og barnet døde næste dag.

Det eneste lyspunkt midt i elendigheden var begravelsen af det lille barn. Vi børn i 10–11 års alderen bar den lille kiste. Gud ved hvem der havde haft kræfter nok til at tømre den lille kiste. I kirken var foruden min far, som lignede en olding, støttende sig på den lange hyrdestav, han nogle få år tidligere havde erhvervet sig før bestigelsen af Himmelbjerget, egentlig for syg til at forrette begravelsen, barnets endnu syge forældre og os børn. Vi lignede rigtig voksne ligbærere, undtagen deri, at vi smilede så meget. Hvor var vi stolte. Jeg nød situationen sådan, at jeg greb mig selv i at ønske: Bare der ville dø rigtig mange børn, så vi kunne optræde som ligbærere.

September 1960. Jeg var passager på lægebåden, som nærmede sig Úmának i skønnest tænkeligt vejr. Besætningen, som kendte min fortid, var meget hjælpsomme og standsede imod fartplanen uden for det nu evakuerede Úmának. Jeg blev roet i land og vandrede ensom i hvad der kan siges at være resterne af min barndoms drømmeland. Solen var ved at gå ned over Storøens høje tinder og der kom en ejendommelig farvemættet tidlig skumring over vores udsigt i vest, medens de endnu solbeskinnede steder glødede i efterårets pastelfarver. Derovre fra den fjerneste pynt på K'órnokevejen, ca. 1 mil fra Úmának plejede Bîba, som var på udkig, at se en kajak som en lille prik og skyndte sig ned for at tænde et bål, hvorover hun anbragte en gryde med vand til kaffen, men inden vandet kogte, var Lûtivik allerede der. Så hurtig var han i kajak.

Nu kunne jeg ikke engang finde deres grave, fordi der var vokset krat hen over gravene, hvor der hverken var kors eller gravsten, undtagen på missionærernes grave. Jeg gik videre op, men også tyttébærrisene var forsvundet. Fårene havde ædt dem. Resterne af den herrnhutiske kirke stod forsømt og forladt. Her lå engang en boplads med en ejendommelig befolkning, hvis mission man havde nægtet hjælp, så missionærerne var nødt til at rejse. Befolkningen fik aldrig nogensinde erstatning for tabet af deres lærere og folkeførere. Den danske missions snæversyn og intolerance og ledelsens ineffektivitet kan vi takke for, at rester af primitive stammer fik lov til at uddø lige for tærskelen af vores hus, en dagsrejse med robåd fra Godthåb.